

FERMER XO‘JALIGINI LOYIHALASHTIRISH, PODANI BOQISH USULLARI VA TARKIBINI O‘RGANISH

**Alisher Ergashev Anvarjonovich, Xoljigitov Asqar Marifjonovich,
Abdukarim Qo‘chqorov Nuriddinovich, Ilyosjon Xolbotayev Rustam o‘g‘li**
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universitetining Toshkent fililali

ANNOTATSIYA

Chorvachilik mahsulotlarini qishloq xo‘jaligi korxonalarida, fermer xo‘jaliklarida va xonadonlarda yetishtirishda, muhim ahamiyatga ega bo‘lgan omillardan biri hayvonlarni qanday usulda boqilishi va ularning biologik ehtiyojini qondirishiga bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: Chorvador, mahsulot, ozuqa, kompleks, shartli bosh, bog‘lab, sigir, sut, go‘sh va nasl

АННОТАЦИИ

При производстве продукции животноводства в сельскохозяйственных предприятиях, фермерских хозяйствах и приусадебных хозяйствах одним из важнейших факторов является способ кормления животных и удовлетворение их биологических потребностей.

ANNOTATION

In the production of livestock products in agricultural enterprises, farms and household plots, one of the most important factors is the method of feeding animals and satisfying their biological needs.

Chorvachilik xo‘jaligi — qishloq xo‘jaligining tarmog‘i bo‘lib, chorva mahsulotlarini yetishtirish uchun xizmat qiladi. Chorva fermalari mahsulot ishlab chiqarish, naslchilik yoki reproduktiv (nasldor mollarni ko‘paytirish) yo‘nalishida bo‘ladi.

Mahsulot ishlab chiqarish uchun mo‘ljallangan fermalar aholini go‘sh, sut, tuxum va boshqa ozuqa mahsulotlari, sanoatni jun, teri kabi xomashyo bilan ta‘minlaydi. Naslchilik fermalari hayvonlar naslini takomillashtirish va ularni ko‘paytirish bilan shug‘ullansa, tarqatish esa reproduktiv fermalari tomonidan amalga oshiriladi.

Chorvador fermer xo‘jaligi — chorvachilik mahsulotlari yetishtiruvchi, ayrim hollarda ularga ishlov berib tayyor mahsulot sifatida tayyorlovchi, ozuqa bilan ta‘minlovchi yer maydoniga ega bo‘lgan qishloq xo‘jaligi korxonasi.

Chorvachilik kompleksi – yirik ixtisoslashgan chorvachilik yo‘nalishidagi qishloq xo‘jaligi korxonasi, oddiy fermalardan barcha texnologik jarayonlarni kompleks mexanizatsiya va avtomatizatsiyalashganligi, ishlab chiqarishni uzluksizligi, bir joyda ko‘p sonli hayvonlarni yig‘ilganligi, asosan, bir yo‘nalishdagi mahsulot ishlab chiqarish bilan tavsiflanadi.

Hozirgi kundagi mavjud chorvachilik fermalarini tashkiliy nuqtayi nazaridan uch guruhga bo‘lish mumkin:

— oilaviy xo‘jaliklar va korxonalar qoshida tashkil etilgan yordamchi kichik fermalar;

— chorvador fermer xo‘jaliklari, 30 shartli bosh va undan ortiq moli bor hamda uzoq muddatli ijaraga berilgan yerdan foydalangan holda chorva mahsulotini yetishtirishga mo‘ljallangan sub‘ektlar;

— shirkat xo‘jaliklaridagi fermalar va komplekslar.

Hayvon organizmi atrof-muhit bilan bevosita bog‘langan. Bu uning hayoti uchun zarur bo‘lgan ozuqani tabiatdan olish va hayot faoliyatini ta‘minlashida muhim o‘rin tutadi. Shu sababli hayvonlarni boqishda, saqlashda zoogigiena talablariga rioya qilinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi vaqtda chorvachilikning turli tarmoqlarida hayvonlarni saqlash va ko‘paytirishda turli xil tizimlardan foydalanilmoqda. Tizimni tanlashda hayvon turi, ozuqa va suv bilan ta‘minlanish shakli, go‘nglarni tozalash talablari, tashqi muhit, sutni sog‘ib olish usuli, xo‘jalikning iqtisodiy imkoniyatlari, yer maydoni sharoiti inobatga olinadi.

Qoramolchilikda bugungi kunda mollarni saqlashning quyidagi tizimlari qo‘llanilib kelinmoqda:

— mollarni bog‘lab boqish;

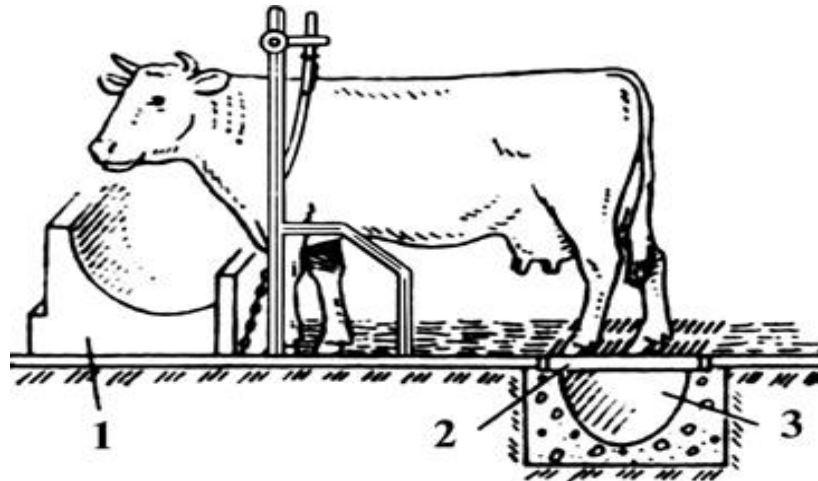
— chuqur to‘shama ustida mollarni erkin holda yayratib boqish;

— bog‘lamasdan to‘shamasiz erkin holda bokslarda boqish.

qayd etilgan tizimlarning har biri yozda yaylovlardan foydalanilgan holda yoki yil mobaynida ferma og‘illarida boqilganda ham qo‘llanilishi mumkin.

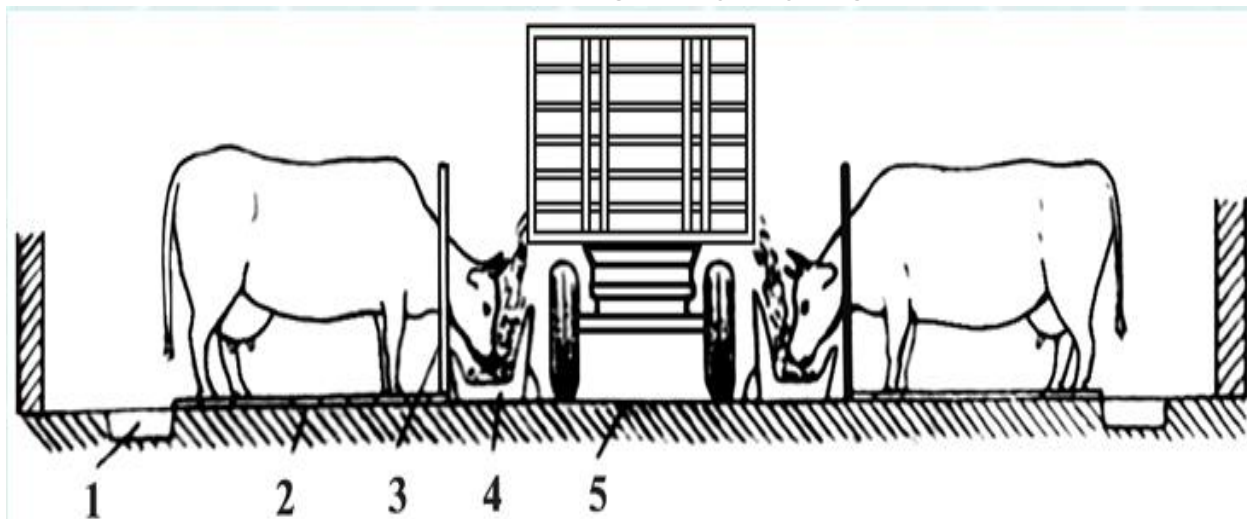
Bog‘lab boqish tizimi

Bu tizimda qoramollarning har biri ayrim og‘ilga bog‘langan holda boqilib, individual sug‘orish jihozi, oziqlanish joyi va umumiy oziqlanish oxuriga ega bo‘ladi (1-chizma).

1-chizma. Mollarni bog'lab boqish tizimi.

1-oxur; 2-og'il; 3-go'ng arig'i

2-chizma. Bog'lab boqishga mo'ljallangan molxonaning ko'ndalang qirqimi:

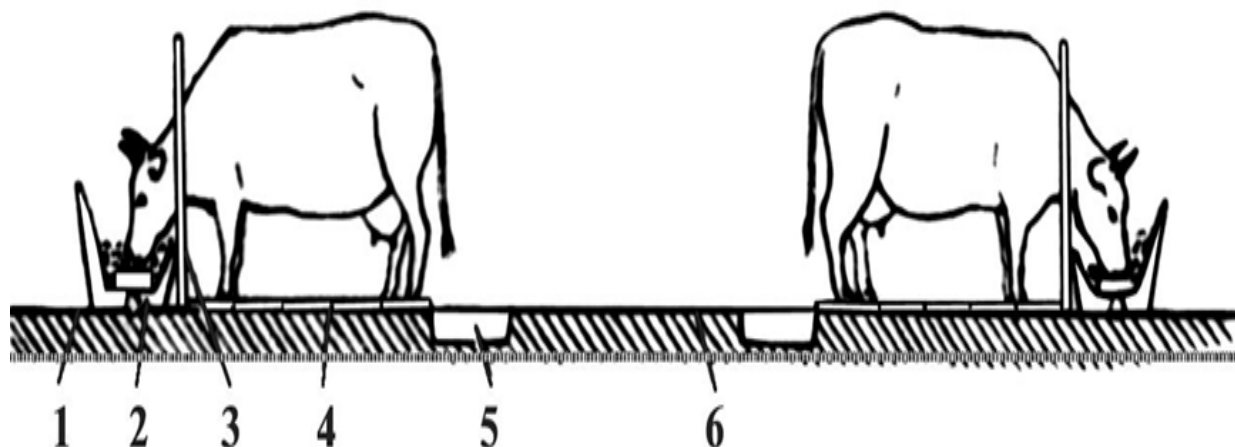
1-go'ng tozalash arig'i; 2-og'il; 3-bog'lagich; 4-oxur; 5-ozuqa tarqatish yo'li

Mollarni bog'lab boqish uchun mo'ljallangan molxonalarda og'illar hayvonlarni “boshiga-boshi” yoki “dumiga-dumi” shaklida joylashtirilishi mumkin (2-chizma). Og'illarga shaklida joylashtirilishi mumkin (2-chizma). Og'illarga to'shama uchun somon yoki yog'och qirindisidan foydalaniladi. To'shamalarning har kuni almashtirilishi maqsadga muvofiqdir. Bu molxonalarda ozuqa oxurlarga qo'zg'almas joylashgan yoki harakatlanuvchi ozuqa tarqatgich jihozlar yordamida tarqatiladi.

Omixta yemlar, donli, sochiluvchi ozuqalar qo'lda yoki zambil-g'altakdan foydalanilgan holda tarqatiladi. Qoramollar har kuni yayratish maydoniga chiqariladi.

Sigirlar bir kunda uch marta sog'iladi (ayrim hollarda ikki marta). Sut sog'ish apparatlari orqali chelaklarga yoki sut quvurlariga sog'ib olinadi. Sigirlarni maxsus sog'ish zalida qurilma yordamida ham sog'ish mumkin.

Bog'lab boqish tizimida har 25—50 sigirga bir sog'uvchi uzoq muddatga biriktirib qo'yiladi. Bu mas'ul xodimning javobgarligini orttirib, sigirlarni sog'ib olish, oziqlantirishi sifatini orttiradi. Bu tizim mehnat sarfini balandligi bilan farqlanadi.

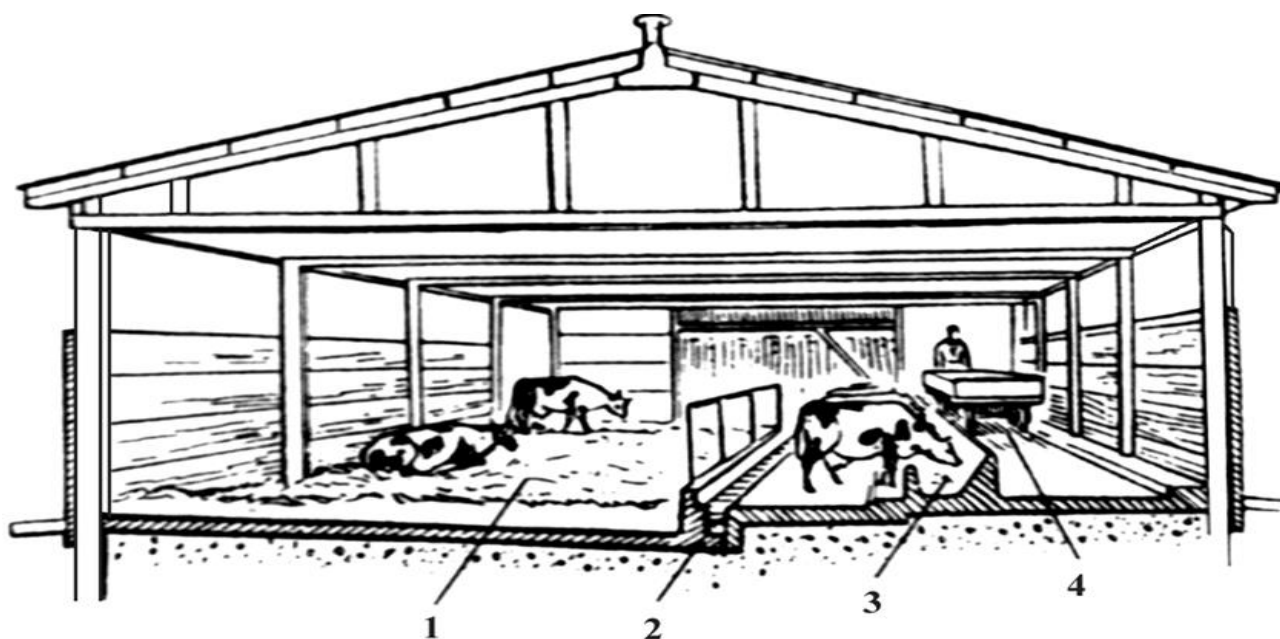
3-chizma. Bog‘lab boqish uchun mo‘ljallangan molxona. 1-ozuqa yo‘li; 2-oxur ichida tasmali transpartyor joylashgan; 3-bog‘lagich; 4- og‘il; go‘ng tozalash arig‘i; go‘ngni chiqarish yo‘lagi.

Bog‘lamasdan erkin holda yayratib boqish tizimi (*chuqur to‘shama ustida*).

Bu tizim xo‘jalikda mustahkam ozuqa bazasi, yetarli darajada to‘shama material bo‘lganda qo‘llaniladi. Tizim hayvonlarni bog‘lamasdan boqishga asoslangan bo‘lib, isitilmaydigan binolarda almashtirilmaydigan qalin to‘shamalarda dam olishiga mo‘ljallangan. (4-chizma).

Oziqlantirish alohida ajratilgan maxsus maydonchalarda bostirma ostida yoki yayratish-oziqlantirish hovlilarida amalga oshiriladi. Ozuqalar harakatlanuvchi tarqatgichlar yordamida tarqatiladi. Hayvonlar ozuqaga erkin holda keladi. Sigirlarni sog‘ish qo‘zg‘almas qurilmalar yordamida amalga oshiriladi. Hayvonlar ko‘p vaqt toza havoda bo‘ladi, bu esa ularning organizmiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Sigirlar sog‘ilishi, yoshi va fiziologik holati bo‘yicha guruhlarga taqsimlanadi.

Bog‘lamasdan erkin yayratib boqish tizimi hayvonlarni boqish bilan bog‘lik bo‘lgan sarf-xarajatlarni keskin kamaytiradi. Tizim uchun har bir sigirga yiliga bir tonnaga yaqin somon to‘shamasini talab etiladi.

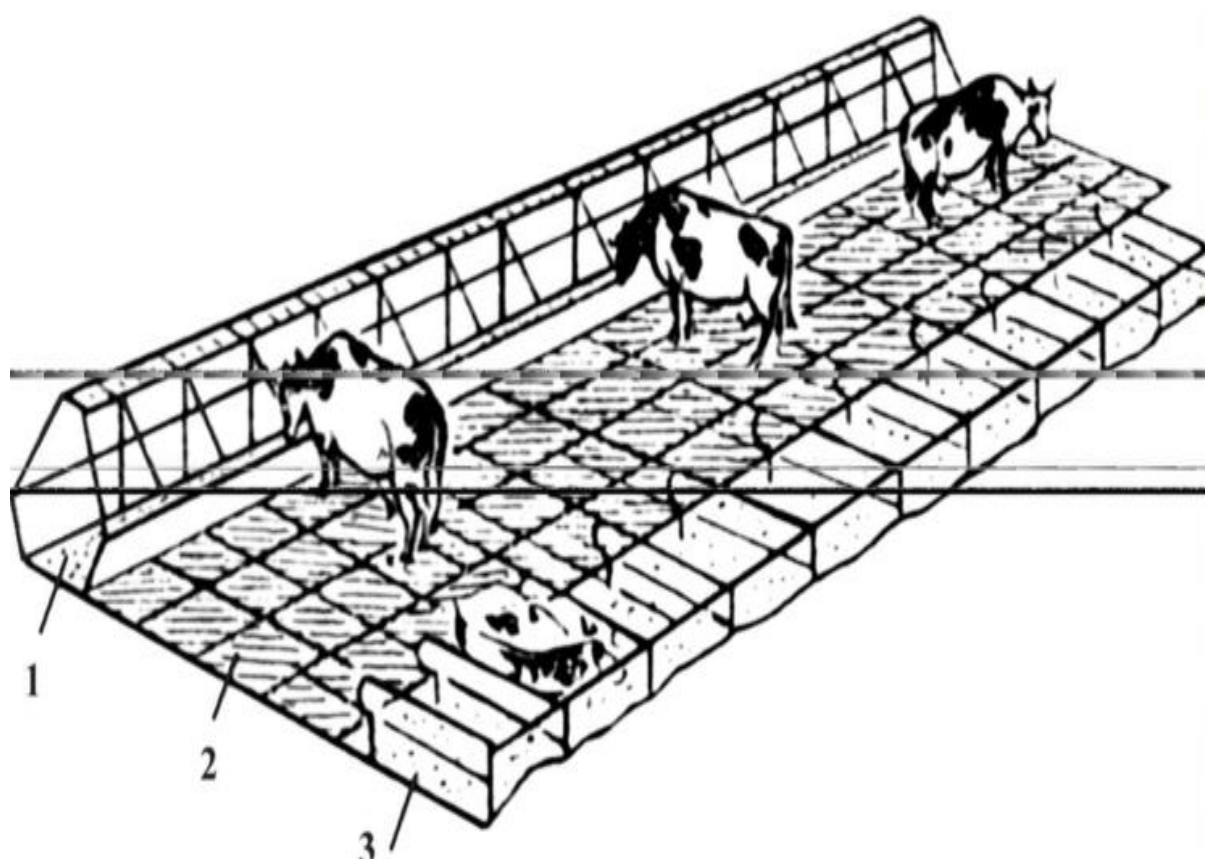
4-chizma. Bog‘lamay erkin boqish molxonasi. 1- hayvonlar dam olish makoni; go‘ng transportyori; 3-oxur; 4- harakatli ozuqa tarqatgich.

Bog‘lamasdan to‘shamasiz erkin holda bokslarda boqish tizimi. Bu tizimda sigirlar dam olishlari va oziqlanishi uchun bokslar va oxur o‘rnatilgan binoda joylashadi (5-chizma). Sigirlar ozuqalarga erkin holda yaqinlashib oziqlanadi. Bokslar va oziqlanish zonasining o‘tish oralig‘ida tirqishli pollar o‘rnatiladi. Ekskrementlar ana shu tirqishlar orqali polning tubida joylashgan kanallarga hayvon oyoqlari bilan bosishi natijasida tushadi. Go‘ng har kuni mexanik yoki gidravlik moslamalar yordamida tozalab turiladi. Ayrim hollarda tirqishli pol tubiga chuqur joylashgan gungura o‘rnatilishi mumkin. Bunda go‘ng gunguradagi hajmiga ko‘ra bir yilda 1—2 marotaba mexanik tozalash-yuklash moslamalari yordamida chiqariladi.

Sigirlar sog‘ish zalida o‘rnatilgan qurilmalar yordamida sog‘ib olinadi. Bog‘lamasdan to‘shamasiz erkin xolda boqish tizimi mamlakatimizning shimoliy xududida qo‘llanilishi mumkin.

Hayvon va parrandalar strukturasi to‘g‘ri tanlash — hayvon bosh sonining doimiy ravishda tiklanib borishi hamda yetarli darajada mahsulot yetishtirishga imkon beradi.

Qoramolchilik fermalari mahsulot yetishtiruvchi mahsulot turiga qarab uch yo‘nalishda bo‘ladi. Sut, go‘sh-tut va bo‘rdoqchilik fermalari. Ulardagi poda tarkibining o‘zgarishi 1-jadvalda keltirilgan.

5-chizma. Bog‘lamasdan boksdan saqlash molxonasining ko‘rinishi: 1-oxur ichida tasmali transportyori bilan; 2- panjarali ozuqa go‘ng yo‘li; 3-mol dam olish boksi.

bir yilda 1—2 marotaba mexanik tozalash-yuklash moslamalari yordamida chiqariladi.

Sigirlar sog‘ish zalida o‘rnatilgan qurilmalar yordamida sog‘ib olinadi. Bog‘lamasdan to‘shamasiz erkin holda boqish tizimi mamlakatimizning shimoliy hududida qo‘llanilishi mumkin.

Hayvon va parrandalar strukturasi to‘g‘ri tanlash — hayvon bosh sonining doimiy ravishda tiklanib borishi hamda yetarli darajada mahsulot yetishtirishga imkon beradi. Qoramolchilik fermalari mahsulot yetishtiruvchi mahsulot turiga qarab uch yo‘nalishda bo‘ladi. Sut, go‘sh-sut va bo‘rdoqchilik fermalari. Ulardagi poda tarkibining o‘zgarishi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Qoramolchilik fermasining poda tarkibi, (foiz hisobida)

Hayvon turi	Maxsus sut yo'nalishdagi buzoqlarni 20 kun mobaynida boqishga mo'ljallangan	Maxsus sut yo'nalishdagi buzoqlarni 6 oy boqishga mo'ljallangan	Go'sht-sut yo'nalishida, tugallangan poda aylanishi bilan	Maxsus bo'rdoqchilik
Sigirlar	60-65	50	35-37	-
g'unajinlar	9-10	8-10	6	-
1 yoshdan katta urg'ochi buzoqlar	11-12	9-10	-	-
6-12 oylik urg'ochi buzoqlar	7-8	6-7	-	-
6 oygacha bo'lgan urg'ochi buzoqlar	8-10	-	-	-
bir yoshdan katta mollar	-	-	22-24	-
6-12 oyli yosh mollar	-	-	17	-
6-14 oyli o'stirishga qo'yilgan yosh mollar	-	-	-	70
14-18 oyli bo'rdoqidagi yosh mollar	-	-	-	30

Hulosa. Chorvachilik xo'jalikning iqtisodiy imkoniyatlari, yer maydoni sharoiti inobatga olingan holda bugungi kunda qoramollarni saqlashning quyidagi tizimlarini baholash maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- mollarni bog'lab boqish bunda ozuqa xarajatini kamaytirish va hayvonlarning mahsuldorligini hisoblab borishda bog'lab boqish yaxshi hisoblanadi. Bunda hayvon turlari uchun alohida binolar moslashtirib quriladi, ya'ni sigirlar uchun, buqalar, o'sishdagi buzoqlar, bo'rdoqi mollar uchun alohida molxona quriladi. Shuning uchun bog'lab boqish bordoqchilikda qulay hisoblanadi.

- chuqur to'shama ustida mollarni erkin holda yayratib boqish yil davomida erkin harakatda yayratish va oziqlanish maydonlarida yuradi, toza havoda turib yoki yotib bemalol dam oladi. Yil davomida toza havodan nafas olishi, doimo o'zgarib turuvchi

harorat, namlik, havoning harakati, Quyosh nuri tufayli organizmning chidamliligi oshadi, modda va issiqlik almashish faollashadi. Chorva mollarini bog‘lamay boqishning xo‘jalik uchun foydasi juda katta, Chunki ularga qarash uchun mehnat kam sarf bo‘ladi, Molxonada har xil jihozlarni ishlatishga ehtiyoj qolmaydi. Shuning uchun sut yonalishdagi qoramolchilik fermalari uchun qulay hisoblanadi.

- bog‘lamasdan to‘shamasiz erkin holda bokslarda saqlanganda xuddi bog‘lamay boqiladigan sigirlardek mahsuldorligi pasaymaydi, bog‘lash materiallari sarflanmaydi, elinlari ifloslanmaydi va har biri o‘z o‘rnini topib joylashadi va ozuqalarni tarqatish biroz yengilashadi va bu usul hozirgi zomonaviy fermalar uchun qulay hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Suvonqulov Y.A. "Qishloq xo‘jaligi hayvonlari gigiyenasi" Toshkent, 1994 y.*
2. *Медведский В.И. «Содержание, кормление и уход за животными». Минск, 2007*
3. *Кочии И.И., Калюжный Н.С., Волчкова Л.А., Нестеров В.В. «Зоогигиена», Москва, 2008*
4. *Nosirov U.N. «Qoramolchilik», Toshkent 2004*